

Haberde Egemen Söylemin Yeniden Üretimi

Türk Basınında Türkiye'deki İranlı Muhaliflerle İlgili Haberler

Özet

Örnek olay çözümlemesinde, İran'dan mevcut rejim dolayısıyla ayrılmak durumunda kalan, Türkiye'deki bazı İranlılar'ın uğradıkları siyasal şiddet haberleri incelenmiştir. Araştırma, 1985-1996 yıllarını kapsamaktadır. Söz konusu haberler, van Dijk'in söylem çözümlemesi modeli uyarlanarak incelenmiştir. Haberlerde Türkiye'nin, Türk-İran ilişkilerindeki egemen yaklaşımının yeniden üretilip üretilmediğine bakılmıştır. Sonuçlar, haberi yapılanmış bir söylem olarak ele alan görüşleri desteklemektedir. Zira, çözümleme sonunda, haberlerde, akredite kaynakların durum tanımlarının yapıldığı ve bununla ilintili olarak egemen söylemin yeniden üretildiği ortaya çıkmıştır. Basın, haberleri, muhabirlerin haber üretimi sırasında kaynaklarla kurdukları ilişkiler sonucu, olayları bağlamlarından soyutlayıp yapılanmış bir çerçeve içinde sunarak tipleştirmiştir. Basın böylece liberal-çoğulcu yaklaşımlarda kendisine atfedilen 4. Güç işlevini yerine getirememektedir.

Ömer Özer

Gazi Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Reproduction of Dominant Discourse in News: News on Iranian Oppositors in Turkish Daily Press Abstract

In this case study, we have examined news on political violence against some Iranian Oppositors living in Turkey. Research covers the period of 1985-1996. News coverage is examined by employing van Dijk's discourse analysis model. In this study daily press is analysed to see whether Turkey's hegemonic discourse on Turkey-Iran relations is reproduced or not. The results revealed that the discourse of the news is structured within the dominant discourse where the definitions of accredited news sources set its limits. Because of the systematic reliance on the accredited sources in news gathering process, the reporters covered the events abstracting them from their original context and evaluated them in a structured framework. This case study revealed that, when covering the news on violence against Iranian refugees, Turkish daily press did not represent different viewpoints and did not fulfill its function as the fourth estate.

Haberde Egemen Söylemin Yeniden Üretimi

Türk Basınında Türkiye'deki İranlı Muhaliflerle İlgili Haberler¹

¹ Bu çalışmaya katkılarından dolayı Doç.Dr. Haluk Geray'a teşekkür ederim.

² Bu tür haber araştırmaları, eleştirel iletişim çalışmaları bünyesinden çıkmıştır. Eleştirel yaklaşım açısından şu kaynağa başvurulabilir: (Hall, 1997a). Ayrıca eleştirel yaklaşımı açıklamadan önce liberal-çoğulcu yaklaşıma değinen bazı çalışmalar şunlardır: (Curran vd., 1991; Curran, 1999; Hall, 1997b ve 1999; Hardt, 1999; Inal, 1992 ve 1996). Haberde yapısal yanlılık sorunu üzerinde duran araştırmalar, Inal'ın (1995a) haber araştırmaları üzerine yaptığı ayrım, haber metinleri üzerinde yapılan ve eleştirel yaklaşım içinden çıkan araştırmalardır. Eleştirel yaklaşım içine yerleştirilen kültürel yaklaşım bünyesinde yapılan haber araştırmaları bu yöndedir. Yine Glasgow Üniversitesi Medya Grubu'nun (GUMG) haber üzerine yaptığı araştırmalar da örnekler arasındadır. Benzer çalışmalar bazı dilbilim kökenli araştırmacılar tarafından da yapılmaktadır. Bir örnek olarak bkz. (Fowler, 1991: 120-45). Haber üzerine yapılan diğer çalışmalar ise liberal-çoğulcu iletişim çalışmaları içerisinde gerçekleştirilmiştir. Liberal-çoğulcu yaklaşımlar için şu çalışmalara bakılabilir: (Bryant ve Zillman, 1986; Lang, 1997; Lowery ve DeFleur, 1995; Mc Quail ve Windahl, 1994; Severin ve Tankard, 1994). İki yaklaşım arasındaki benzerlikleri belirlemeye çalışan bir çalışma olarak şu makale incelenebilir: (Fejes, 1999). Liberal-çoğulcu yaklaşımlar bünyesinden çıkan ve haberde yansızlık üzerine olan araştırmaların bir eleştirisi için de şu çalışmaya bakılabilir: (Hackett, 1985).

Giriş

Bu çalışmada, haberde yapısal yanlılık sorunu üzerinde durulacaktır². Haberde yapısal yanlılık sorununu ortaya koymak için çalışmada, Türkiye'nin, "Türk-İran ilişkilerinden kaynaklanan egemen söyleminin" haber metinlerinde temsiline bakılacaktır. Egemen söylemin haberlere yansımaları, Türkiye'de yaşayan ve İran'daki mevcut yönetime karşı olmaları dolayısıyla "İran'dan ayrılmak durumunda kalan", bu nedenle kamuoyuna rejim muhalifi/karşıtı/aleyhtarı olarak sunulan bazı İranlılara yönelik siyasal şiddet olaylarının haberleri bağlamında irdelenecektir. Haberlerde olayların nasıl şekillendirildiği, haberlerin oluşturulmasında kaynakların belirleyiciliği ve ideolojik pratiklerin haberin söylemine nasıl yansıdığı ve/veya yansıtıldığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Aşağıda önce, Türkiye'nin Türk-İran ilişkilerinden kaynaklanan egemen söylemi saptanacaktır. Bu söylemin incelenen haberlere yansıyor yansımadığının anlaşılması için de Teun van Dijk'in söylem çözümlemesi modelinden yararlanılarak çözümleme yapılacaktır.

1. Türk-İran İlişkilerinde Türkiye'nin Egemen Söylemi³

İran'ın yakın tarihindeki dış politikasının, 1979'daki İslam Devrimi'ne kadarki "Şah devri"; 1989'da Humeyni'nin ölümüne kadarki "Humeyni devri" ve "Humeyni sonrası devir" olmak üzere üç devre içinde kümelendiği dikkat çekmektedir (Mughi-

suddin, 1995: 159). Humeyni döneminde İran dış politikası "Ne Doğu ne de Batı" sloganı etrafında şekillenirken, bu tutumun yerini, Humeyni'nin ölümünden sonra "hem Kuzey hem de Güney" almıştır (Mughisuddin, 1995: 167-8)⁴. İran, özellikle Humeyni döneminde, Türkiye'ye rejimini ihraç etme konusunda ısrar etmiştir. Türkiye ise, Humeyni döneminden sonra da önce olduğu gibi İran'a karşı dengeli bir politika izlemiş ve iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmeye çalışmıştır⁵ (Tülümen, 1995: 105). Ancak, İran'dan aynı tutumu uzun süre bulamamıştır (Yalçın, 1995: 145). Bölügiray'a göre (1994: 156), "Büyük İran" düşünüyü koruyan İran'ın karşısındaki en büyük engel eskiden Osmanlı İmparatorluğu'ydü; şimdi ise, bu engel, Türkiye Cumhuriyeti olarak belirmektedir. Ateşe göre (1996: 3) iki ülke arasındaki iyi ilişkilere karşın, bütün bir tarih boyunca bu iki devlet hasım konumunda olmuşlardır; savaşmamaları, aralarındaki dostluktan değil, güçlerinin dengeli olmasındandır.

Türkiye, bölgedeki çıkarları açısından İran'la ortak çıkar noktalarını bulmada güçlük çekmiştir (Manisalı, 1996: 9). Bu nedenle, İran'la ilişkilerini sağlam temellere oturtamamıştır (Sosyal, 1996: 9). Ergüvenç'e göre (1995: 3-4) "ne dost ne düşman" Türk-İran ilişkilerini tanımlamada en uygun ifadedir. Çünkü, İran'ın Türkiye'ye yaklaşımı gelgitlerle doludur⁶. Türkiye'nin laik olması ve NATO üyeliği İran'a ters düşerken, Avrupa'ya yönelik ithalat-ihracatta Türkiye karayolu İran için güvenlidir. Türkiye'nin İran-İrak savaşında tarafsız kalması, Körfez Arap ülkelerini karşısına alan İran için hayati önem taşımıştır (Fuller, 1995:

³ Egemen ideolojinin, genel kabul koşullarını hazırlayan zorunlu bir eşik olduğu belirtilmektedir. Egemen ideoloji, zaman içinde ortak bir dil haline almakta ve belli bir "söylem"e dönüşmektedir. Medyanın kamusal alana sürdürdüğü mesajların neredeyse tümü resmi otoritelerin açıklamalarından oluşmaktadır. Resmi otoriteler, gerek gördüklerinde kendilerine görev olarak belirlenen ideolojik sözcülük işlevini yerine getirmektedirler. Dolayısıyla medya da resmi ideoloji tarafından belirlenen söyleme bağımlı kalmaktadır (Güneş, 1996: 186-7). "Türkiye'nin egemen söylemi derken kastedilen; genel dış politikasının barıştan yana olduğunun altı çizilerek belirtildiğinde dahi, Türkiye'nin tüm sınır komşularına aynı ve eşit yaklaşmadığıdır. Egemen söylem, komşu ülkeden ülkeye değişebilmektedir." (Özer, 1999: 146).

⁴ İran'daki son siyasi gelişmeler için şu çalışmaya bakılabilir: (Demirtepe, 1999).

⁵ Türkiye-İran ilişkilerinin Atatürk dönemi için şu kaynağa bakılabilir: (Çetinsaya, 1999).

⁶ İran'ın Türkiye'ye yaklaşımını PKK konusunda gösterdiği tutum ortaya koymaktadır. Bu konuda bkz. (Özcan, 1999). İki ülke arasındaki ilişkilerin şekillenmesindeki "Kürt faktörü" konusunda bakınız (Entessar, 1994). Yine iki ülkenin birbirleriyle sorunlar yaşamalarının bölgesel bir analizi için bkz. (Pipes, 1999).

184). Türkiye, İran'ın hep istikrarlı olmasını istemiş, İran'daki Azeri kitlesini İran'a karşı hiç kullanmamıştır (Ataöv, 1996: 9). Çünkü Türkiye, İran'ın parçalanmasını istememekte ve İran'a dostça yaklaşmaktadır (Kocaoğlu, 1995: 104). Benzer yaklaşımı, İran'ın da Türkiye'ye göstermesi gerekmektedir. Çünkü, Olson'a göre (1996: 205-7) Türkmenistan'dan Türkiye'ye ulaşacak doğalgaz boru hattı, iki ülkenin daha sıkı ulusal güvenlik işbirliği kurmasını gerektirmektedir. Bütün bunlar İran'ın Türkiye'ye olumlu bir tutum geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak Türkiye İran'ın bölgedeki en büyük rakibi konumundadır. İran'ın Türkiye'ye yaklaşımının gelgitlerle dolu olması ve belirgin bir çizginin gözlenmemesinin nedeni de budur.

Özetle söylenirse, "denge politikası" Türk-İran ilişkilerinde Türkiye'nin egemen yaklaşımı olmaktadır denilebilir. Bu yaklaşım, İran'la sorunlar yaşamamak, bazı konularda üstüne gitmek şeklinde yansımaktadır. Dolayısıyla türban, devrim ihracı, Anıtkabir'in ziyaret edilmemesi gibi sorunlar Türkiye tarafından çok da büyütülmemektedir. Ayrıca, Türkiye terör olaylarının, İran'la diğer ilişkilerini olumsuz etkilemesine pek izin vermemektedir. Türkiye'nin terör olaylarını kendi topraklarında olmasına ve egemenlik haklarının çiğnenmesine karşın diğer ilişkilerinden soyutladığı belirtilebilir. Bunun yanında, Türkiye'nin güvenlik yaklaşımı, dış politikasından kaynaklanmaktadır. İncelenecek haberlerde görülecek polis ve yargı organı temsilcilerinin tutumları, doğrudan dış politikanın bir yansımasıdır denilebilir.

2. İranlı Muhalifler'e Yönelik Siyasal Şiddet Haberlerinin Çözümlemesi

Burada, Türkiye'de yaşayan bazı İranlılara yönelik siyasal şiddet olaylarının Türk Basını'nda yer alış biçimi yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda irdelenecektir. İnceleme dönemi 1985-1996 yıllarını kapsamıştır. Bunun nedeni, saldırıların 1985 ve 1996 yılları arasında yoğunlaşarak haber değeri kazanmasıdır. İnceleme için, Türkiye'de Türkçe olarak yayımlanan gazeteler-

den İslamcı, aşırı sağ, sağ, merkez ve solda yer alan bazı gazetelere bakılmıştır. Çözümlemeye; Günaydın, Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman, Hürriyet, Sabah, Türkiye ve Zaman gazeteleri dahil edilmiştir. Bunun nedeni, sadece bir habere çok kısa yer veren Zaman Gazetesi dışında, aşırı sağ ya da İslamcı çizgide kabul edilen gazetelerde, saldırı eylemlerinin haber olarak yer almamasıdır. Örneğin aşırı sağ çizgide yer aldığı söylenebilecek Ortadoğu ve İslamcı çizgide yer alan Yeni Şafak Gazeteleri'nde ilgili haberlere rastlanılamamıştır. Gazeteler çizgileri itibariyle beş kategoriye ayrılmıştır. İncelenen gazete sayısı ise sekizdir. Örnekleme de yer alan gazeteler örnekleme de daha çok temsil edilmiştir. Haberlerin yer aldığı gazetelerin çizgilerine göre ayrılışı ise şöyle belirlenmiştir: Sağ: Tercüman; Merkez: Günaydın, Hürriyet, Milliyet, Sabah, Türkiye; Sol: Cumhuriyet; İslamcı: Zaman. (Burada kategori sayısı dörde düştü. Çünkü, başlangıç ayırımında yer alan aşırı sağ çizgideki gazeteler söz konusu haberlere yer vermemiştir). Haberlerin gazetelere göre dağılımı şöyledir: Milliyet 16, Günaydın 12, Hürriyet 11, Cumhuriyet 9, Sabah 9, Tercüman 8, Türkiye 8, Zaman 1, Toplam: 74. Çözümleme için belirtildiği gibi, Teun van Dijk'in söylem çözümlemesi modeli kullanılacaktır. Aşağıda önce van Dijk'in söylem çözümlemesi modeli tanıtılacak, sonra da modelin unsurları uyarınca haberler değerlendirilecektir.

2.1. Teun van Dijk'in Söylem Çözümlemesi Modeli

Fairclough (1992: 12), söyleme eleştirel olan ve eleştirel olmayan yaklaşımlar olarak ikili bir ayrıma gitmektedir. Ona göre eleştirel yaklaşımlar eleştirel olmayan yaklaşımlardan yalnızca söylemsel pratikleri tanımlamakla ayrılmazlar, aynı zamanda, güç/iktidar ilişkileri ve ideolojilerin söylemi nasıl şekillendirdiğini göstermeyi amaçlarlar. Yazar, bu çalışmada modeli kullanılan van Dijk'in ismini eleştirel söylem çözümlemecileri arasında açıkça belirtmese de van Dijk'in yaklaşımının eleştirel söylem çözümlemesine uyduğunu söylemek mümkündür.

van Dijk'in "Eleştirel Söylem Çözümlemesinin İlkeleri" isimli makalesinde belirttiğine göre (1993: 252), eleştirel söylem çözümlemesi, öncelikle söylemin bizatihi kendisinden kaynakla-

7
Teun van Dijk'in söylem çözümlemesi modelini Türkiye'ye ilk taşıyan ve tanıtan araştırmacı Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden Doç.Dr. Ayşe İnal'dır. Bkz. (1992). Ayrıca, İnal'ın haberle ilgili geniş kuramsal temelleri de verdiği çalışmaları için bkz. 1993, 1995a, 1995b, 1996, 1997a, 1997b.

nan ya da sonuçlanan eşitsizliğin, haksızlığın ve güç/iktidarın kötüye kullanılmasının söylemsel boyutlarıyla ilgilenmektedir. van Dijk'a göre (1993: 255), "egemen söylemin temel bir işlevi, kesin olarak oydasmalar, rıza ve egemenliğin meşrulaşmasını ortaya koymaktır."

van Dijk'a göre (1993: 254), eleştirel söylem çözümlemesi, meşru kontrol sistemleri, sosyal düzeni doğallaştırma ve özellikle de eşitsizlik ilişkilerinin söylemsel stratejileri üzerine yoğunlaşmak durumundadır. Eleştirel söylem çözümlemesi, ancak ve ancak eşitsizlik ve egemenliğin yeniden üretiminde dil kullanımının, söylem ya da iletişimsel olayların ve dilin rolünün bir dökümünü yaptığı ölçüde, eleştirel sosyal ve siyasal çözümlemelere önemli ve özel bir katkıda bulunabilir. Bu anlamda, iki önemli kontrol biçimi söz konusudur: Egemen konuşmacılar, diğerlerinin iletişimsel haklarını, iletişimsel olayları, dil edimlerini, sistem türlerini, konuları vs. belirlemekle sınırlarlar. Ayrıca, egemen konuşmacılar, kamu söylemini kontrol ederler ve dolaylı yoldan kamunun düşüncesini yönetirler (1993: 280).

Eleştirel söylem çözümlemesine yönelik düşüncelerine yer verilen van Dijk, haberi kamu söyleminin bir formu olarak kabul etmektedir. Ayrıca, haber söyleminin temel yapısını şekillendiren bağlamsal etkenlerin önemine değinmektedir (1988b: 9).

Söylemin, iletişimsel olay ya da eylemle kontrol edilebilecek eylem, anlam ve karmaşık bir dilsel form olduğunu (1988b: 8) belirten van Dijk, haber anlatısını "sentaktik" ve "semantik" olmak üzere iki ayrı dilsel çözümleme türünde ele almaktadır. Haber sentaksı kullanılan cümlelerin gramatik yapılarıdır. Semantik ise, sözcüklerin, cümlelerin ve dolayısıyla bütün söylemin anlamına yöneliktir.

van Dijk'ın söylem çözümlemesi modeli iki bölümden oluşmaktadır: Makro yapı ve mikro yapı. Makro yapı bölümü iki başlık altında incelenmektedir: Tematik çözümleme ve şematik çözümleme. Tematik çözümlemede üst başlık, başlık, alt başlık, spot ve/veya haber girişleri incelenmektedir. Haberler, hikaye-

ler ya da argümanlar gibi, bir hiyerarşik şemayı takip ederler. Zira haber üretimi, profesyonel rutinler, zaman, yetişmiş insan ve baskıya girişin ağır sınırlılıkları altında hergün binlerce defa yapılır. Bu da, bir şema tarafından organize edilir (1988b: 15). Bu şema içerisinde başlık-haber girişi birlikte özetleme yapar (1991: 114). Aynı zamanda bunlar özetlemenin yanında, metne giriş görevini de görürler. Zira ana olay, katılımlar, yerleştirmeler ve zaman girişte yer alır ve özetleme ile giriş birlikte, şemanın daha üst seviyesini gösterir (1983: 12).

Başlıklar bölümü sadece ana başlıkla değil ama aynı zamanda üst ve alt başlıkla da oluşabilir (1988a: 53). Gazete okuyucusu, ilk etapta başlıklar, spot ve/veya haber girişleriyle karşılaşır. Bunların incelenmesinde, başlıkların birbirleriyle ilişkileri, başlık metin ilişkisi, uzunluğu, kısalığı, spot ve/veya haber girişinde özet bilginin verilip verilmediği, bir hiyerarşi içinde genelden özele gidiş olup olmadığına bakılır. Başlıklar genelde siyah ve büyük puntolarla verilir. Haber girişleri de siyah puntuyla verilebilir ve metnin temasıyla uyumlu olabilir (1988a: 53). Başlıklarda ayrıca ideolojik bulgular da yer alabilir (1991: 115).

Şematik çözümleme, durum ve yorum bölümlerinden oluşmaktadır. Durum bölümünde, hikaye örgüsü incelenir. Durum hakkında bilginin tamam olup olmadığına bakılır. Ana olayın işleniş biçimi ele alınır, sonuçlar değerlendirilir. Bağlam ve ardalın bilgisine bakılır. Ardalan bilgisi, olayların sosyal ve politik yönüdür (1991: 115); aynı zamanda daha anlaşılır şekilde yapısal ve tarihseldir. Bağlamdan farklıdır ve gerçek olayların tarihini ve onların bağlamlarını da içerebilir. Ancak aralarında ayırım yapmak güçtür. Burada önceki olay da önem taşıyabilir. Olay öncesi gelişmelerle olay anlaşılır olabilir (1988a: 54). Sonuçlar bölümünde ise, ana olayın sonuçlarına bakılır. Haber değerliliği bir ölçüde söz konusu olayın sonuçlarıyla değerlendirildiği için sonuçlar önemlidir (1988a: 54). Yorum kısmında ise, haber kaynakları ve habere konu olmuş olayın taraflarının sözlü tepkileri incelenir (1988a: 54-5; 1991: 115).

Mikro yapı çözümlemesinde, sentaktik ya da sözdizinsel, bölgesel uyum, kelime seçimleri ve haberin retorik çözümleme-

leri yapılır. Sentaktik çözümlemede cümlelerin kısa/uzun, basit/karmaşık ve aktif/pasif durumlarına bakılır (1988a: 77-81; 1991: 116). Kelime seçimleri çözümlemenin en önemli bölümlerinden biridir. İdeolojik yapılanma burada oluşabilir. Seçilen kelimeler gazetecinin ait olduğu sınıfı yansıtabilir (1991: 116); aynı insanın terörist veya özgürlük savaşçısı olarak tanımlanması, muhabirin ve giderek gazetenin ideolojisini gösterir (1988a: 81). Haberin retorikinde ise, rakamlar kullanılarak haberin inandırıcılığı sağlanmaya çalışılır. Haberin ikna edici, inandırıcı olması için olayın taraf ve tanıklarından alıntı yapılır. Tırnak içinde yapılan alıntılar vasıtasıyla muhabir kendi yorumunu yapmaksızın olayı yorumlamış olur. Burada ayrıca fotoğraflar da ikna edici ve inandırıcı olma örneğidir (İnal, 1995a). (Fotoğraflar, bu çalışmada tematik yapı unsuru olarak çözümlenecektir.)

2.2. Makro ve Mikro Yapıya Göre Haberlerin Söylem Çözümlemesi

Başlıklar

van Dijk'ın belirttiği, "en önemli bilginin önce verildiği" önermesinin, bir başka anlatımla haber konusunun ana fikrinin tematik yapı unsurlarında yer aldığı düşüncesinin haber başlıklarına bakıldığında doğrulandığı anlaşılmaktadır. Gazeteler, haber konusu olan İranlıların, siyasal şiddete uğramalarını bazı başlıklarda doğrudan cinayet ya da saldırı gibi sözcükler kullanarak, bazılarında da farklı sözcüklerle vermektedir. Başlıklar aynı zamanda, duygusal vurguları olan sansasyonel başlıklardır ve ana olayın aktörleri çevresinde oluşmaktadır. Başlıkların sansasyonel olmasının temel amacı meslek pratikleri çerçevesinde okuyucunun ilgisini çekmektir.

İranlı intikam timi İstanbul'da ikinci albayı da öldürdü (Günaydın, 25 Aralık 1985).

Levent'te ajanlar savaşı (Hürriyet, 30 Temmuz 1987).

Casuslar hesaplaştı (Milliyet, 30 Temmuz 1987).

Yalnızca başlıklar okunduğunda, okuyucu habere konu olan olayla ilgili olarak genel bir perspektif elde etmiş olur. Başlıklar okuru habere alıştıırır. Çünkü başlıklar olayın genel çerçe-

vesini belirler, ana olayı duyurur, haber konusunun ana temasını verir. Çalışmada ele alınan haber başlıklarında söz konusu durum görülmektedir. Bir habere konu olan ve kaçırılan kişinin öldürüldüğünün ortaya çıkmasını anlatan haberin başlıklarında eyleme ilişkin en önemli bilginin verildiği ve genel çerçevenin çizildiği görülmektedir.

İranlı yüzbaşının cesedi bulundu (Milliyet, 29 Ocak 1993).

Şah'ın Subayı, ölü bulundu (Tercüman, 29 Ocak 1993).

Şah'ın korumasının cesedi bulundu (Cumhuriyet, 29 Ocak 1993).

Şah'ın koruması ölü bulundu (Günaydın, 29 Ocak 1993).

Van Dijk'a göre haberde ideolojik vurgular olabilir (van Dijk, 1991: 115). İncelenen başlıklarda ideolojik vurgular elde edilmiştir.

Levent'te ajanlar savaşı (Hürriyet, 30 Temmuz 1987).

İranlılar İstanbul'da hesaplaştı (Sabah, 15 Mart 1990).

İranlı ajanların hesaplaşması (Milliyet, 29 Aralık 1992).

İranlıların hesaplaşması (Günaydın, 29 Ağustos 1993).

Farklı tarihlerdeki olayların haberlerine atılan ve farklı gazetelerde yer alan bu başlıklar, saldırı ve öldürme olaylarını İran'ın bir iç meselesi olarak göstermekte, İranlı iki ayrı örgütün hesaplaşması olduğunu ifade etmektedir. Oysa, olaylar Türkiye Cumhuriyeti topraklarında meydana gelmektedir. Örneklere bakıldığında, şu durum ortaya çıkmaktadır: Türkiye'nin en çok nüfusa sahip olan şehri İstanbul'da bir cinayet işlenmektedir ama bu cinayet Türkiye'yi ilgilendirmez. Çünkü, ajanlar savaşmıştır/hesaplaşmıştır. Ölen de öldüren de Türk değil İranlıdır. Bu konu İran'ın iç meselesidir. Eylem, Tahran yerine İstanbul'da gerçekleşmiştir ve öldürülenler kaçmasalardı nasıl olsa İran'da öldürüleceklerdi.

Haber Girişi

Haber girişleri haber anlatısının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Okuyucunun ilgisini çekmesi bakımından farklı puntoyla ve daima alt ve üst başlıktan küçük ama haber metninden büyük puntoyla verilmektedir. Haber metninin üstünde ve başlıkların altında yer almaktadır. Haber girişleri ana olayı özet-

lediği gibi haberin ana fikrini de okuyucuya sunmaktadır. Basın, olayları haber formu içinde sunarken bir tipleştirilmeye gitmektedir. Haber girişlerinde bu durumu görmek mümkündür. Gazeteler, bazen bir, bazen de dört taneye kadar spot/haber girişi kullanabilmişlerdir. Bunun yanında spot-haber olarak verilen haberler de bulunmaktadır. İncelenen gazeteler arasında spot kullanımında bir farklılık görülmemekle birlikte, spotların bütün gazetelerde, aynı işlevi gördükleri yani, özetleme yaptıkları, en önemli bilgileri verdikleri, ana olayı işledikleri, metnin ana temasını yansıttıkları söylenebilir.

Spot 1: Humeyni karşıtlarının İstanbul'da örgütlenme faaliyetlerini yürüttüğü ileri sürülen Albay Hadi Aziz Hamari Bakırköy'deki evine girerken bilinmeyen üç kişi tarafından öldürüldü.

Spot 2 : Bundan 4 ay önce de Küçükyağlı'da eski bir SAVAK ajanı olduğu ileri sürülen Binbaşı Behruz Şahverdi öldürülmüş, katiller bulunamamıştı (Milliyet, 24 Aralık 1985).

Örneklere bakıldığında kime ne olduğu, nerede olduğu verilmektedir. Aslında bunlar, metinde daha uzun verilen bilgilerin özetidir. Uzun haberi okumayan, zamanı sorunu olan okuyucular için spotlar tatmin edici olacaktır. Ayrıca spotlarda da yargılar taşıyan vurgulara rastlamak mümkün olmaktadır. Örneklere dikkatlice bakıldığında, iki örgütün mücadelesi şeklinde bir sunum görülecektir. İlk örnekte öldürülen, Türkiye'deki Humeyni karşıtlarını İran'daki mevcut yönetime karşı örgütleyen kişi olarak gösterilmiştir. İkinci örnekte de öldürülen aynı kimlik yüklenilmeye çalışılıp, önceki örnek verilerek öldürenlerin de aynı kişiler yani İranlı ajanlar olabileceği çıkarılmasına zemin hazırlanmaktadır.

İstanbul'da casus avı 4 ay sonra yine kanla noktalandı. Şah yanlısı Binbaşı Behruz Şahverdi'den sonra dün gece de İran'dan kaçan Albay Hadi Aziz Hamari Bakırköy'deki evinin girişinde 3 kurşunla vurularak öldürüldü. Fransa'ya kaçan İran eski Başbakanı Şahpur Bahtiyar yanlısı olduğu sanılan Hamari'nin yakınları "Bizi de mi öldürteceksiniz?" diyerek fotoğraflarının çekilmesini istemediler. MİT ve siyasi polisin el koyduğu olayın çok yanlış soruşturulduğu belirtildi (Milliyet, 24 Aralık 1985).

Bu örnekte ideolojik vurgu görülmektedir: "Şah yanlısı..., İran'dan kaçan..." ifadeleri öldürüleni suçluymuş gibi göstermesinin yanında "vatan hainlerinin cezası idamdır ve öyle olmuştur" yargısını çağrıştırmaktadır.⁸ "MİT ve siyasi polisin el koyduğu olayın çok yanlış soruşturulduğu belirtildi" ifadesi de dikkat çekicidir. Zira buradaki durumu, Türk Polisi'nin örgütleniş yapısını ve görevlerini anlatarak daha da açıklayıcı kılmak mümkündür:

4 Haziran 1937 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife Selahiyet Kanununun birinci maddesinde idari kolluğun, "Polis, asayiş, amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korur. Halkın ırz, can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatini temin eder" (Günday, 1990: 182) şeklindeki tanımı göz önüne alındığında polisin işinin olayları önlemek olduğu anlaşılmaktadır. 4 Haziran 1937 tarih ve 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununun 8. maddesine göre, polis idari, adli ve siyasi olarak üçe ayrılmaktadır. Özetle siyasi polis, devletin bütünlüğüne yönelik hareketleri engelleme yönünde faaliyet göstermektedir. İdari ve adli polis ise toplumun huzuru ve güvenliğini sağlama görevini yerine getirmektedir. Kıramsal olarak idari polis, olaylar olmadan, adli polis ise olaylar meydana geldikten sonra devreye girmektedir. Ne var ki, Türkiye'de polis ideal ölçüde örgütlenememiştir. İdari ve adli kolluk içiçe geçmiştir. Ama polisin görevi, öğeleri güvenlik, dirlik, esenlik ve sağlık olan kamu düzenini korumaktır (Günday, 1990: 181-186). Dolayısıyla ele alınan haberlerdeki olaylar özelinde polisin yapması gereken, saldırıları engellemek, bu mümkün olmazsa meydana geldikten sonra faillerini yakalayıp adalete teslim etmektir. Can güvenliği sağlanamadığı gibi, haberlerde, polis görevini yapıyor şeklindeki sunumla, bu durum meşrulaştırılmaktadır. Bu da, doğal olarak kaynağa bağımlı haber yapmanın sonucunda olmaktadır. Bu çalışmada sık sık görülebileceği gibi, haberlerde güvenlik güçlerine dayalı olarak yapılan "İran kökenli iki gizli örgütün mücadelesi"⁹ şeklindeki sunum da egemen söylemin parçası olmakla birlikte, olaylar bazında polisin yapması gerekeni yansıtmamaktadır. Çünkü suçluyu, adalete teslim olmamışsa, gereken cezanın verilebilmesi için adalete teslim etmesi gereken polisin kendisidir; onlara cezasını vermesi gereken kimseler olaylardaki öldürenler değildir.

⁸ Burada bir noktaya açıklık getirmek gerekmektedir: İlk bakışta akla şöyle bir soru gelebilir: Türk tarafının egemen söylemi Molla yönetimine karşı ise, saldırıya uğrayanların "hain" değil ama, "kahraman" olarak gösterilmesi gerekmez mi? Bu düşünce doğru olmayacaktır. Çünkü, Türkiye İran'daki yönetime karşı "denge politikası" uygulamakta ve deyim yerindeyse "alttan almaktadır." Daha net bir ifadeyle İran'ın PKK'ya verdiği desteği Türkiye UDK (Ulusal Direniş Konseyi) üyelerine sağlamaktadır.

⁹ Gerçekten de iki örgüt üyelerinin mücadelesi olabilir, olmaktadır da. Ancak sunumun bu şekilde yapılması, gerçeği yansıtmaktan öte Türkiye'nin İran'a karşı tutumunu sergilemektedir. Çünkü, ne olursa olsun bir devletin güvenlik güçlerinin görevi, o devletin toprakları üzerinde yaşama hakkına sahip olan insanların can güvenliğini sağlamak olmalıdır. Yapılması gereken, "Onların sorunu" türünden bir tutum içerisinde bulunmak değildir.

Fotoğraflar

Fotoğraf kullanarak haberin ikna ediciliği ve inandırıcılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Kullanılan büyük fotoğraflara bakıldığında, polisin olay yerinde bulunduğu ve olaya el koyduğu izlenimi veren kareler bulunmaktadır (Günaydın, 25 Aralık 1985; Tercüman 24 Aralık 1985; Milliyet, Hürriyet 25 Ekim 1986; Milliyet, Hürriyet, Sabah 30 Temmuz 1987; Türkiye 15 Mart 1990). Bu fotoğraflar itibarıyla şu çıkarsama yapılabilir: "Polis görevinin başındadır. Hukuk ve düzeni sağlamak için gerekeni yapar ve olaya hemen el koyar." Fotoğraf altı yazılar olayın iki İranlı örgütün mücadelesi şeklindeki sunumunu ve fotoğraftaki görüntüleri destekler niteliktedir:

Humeyni'nin intikam timine bağlı üç ajan, Albay Muradi'yi... kısırdılar" "...bu hesaplaşmanın süreceği... (Günaydın, 25 Aralık 1985).

...bombaların bulunduğu otomobillerin İran yönetimine karşı mücadeleye eden Şah yanlılarına ait olabileceği belirtildi. Halkın Mücahitleri Örgütü de eylemin, Humeyni ajanlarınca düzenlendiğini öne sürdü (Milliyet, 06 Haziran 1992).

Ana Olay ve Sunuş Biçimi

Haberlerde ana olay, İran'dan mevcut rejim dolayısıyla ayrılmak durumunda kalan ve Türkiye'de bulunan bazı İranlıların öldürülmesidir. Gazeteler genelde ana olayı haber girişinde vermektedir. Ancak, böyle bir sunum yapılırken, öldürülenlerin yaptıkları mücadeleye yönelik bilgiler haberlerde pek görülmemektedir. Bu da bir ideolojik tavrı göstermektedir. Haberlerdeki ana olay olan saldırılar, "İran kökenli iki gizli örgüt üyesinin mücadelesi" ve "İran'ın bir iç meselesi" gibi sunulmaktadır. Başlıklar ve haber girişi çözümlemesinde de rastlanılan bu durum ideolojiktir ve haber metinlerinde oldukça fazla bulunmaktadır. Bu da akredite kaynaklara bağımlı olmaktan ileri gelmektedir.

Humeyni'nin kurdurduğu intikam timleri İstanbul'da 4 ay içinde ikinci eylemlerini de gerçekleştirerek, Şah döneminde gizli Polis SAVAK'ta çalışmış olan Albay Hida Aziz Muradi'yi... öldürdüler (Günaydın, 25 Aralık 1985).

İran Ulusal Direniş Örgütü'nün Türkiye sorumlularından Albay Hamit Ferzani,...Humeyni'nin gizli istihbarat örgütü SAVAMA ajanlarınca vurularak öldürüldü (Milliyet, 25 Ekim 1986).

Şah rejimi sırasında faaliyet gösteren İran Gizli Servisi SAVAK'ın Türkiye'de bulunan bazı eski ajanlarını öldüren Humeyni'nin gizli servisi SAVAMA,... saldırdı (Tercüman, 30 Temmuz 1987).

Sonuçlar

Haberlerin yansıttığı sonuçlardan bir tanesinin İran'daki mevcut rejime karşı olan bazı İranlıların öldürülmeleri ve saldırıya uğramaları olduğu dikkat çekmektedir. 11 yıllık süre içerisinde söz konusu cinayetler işlenmektedir. Bu durum aynı zamanda ana olay durumundadır. Ana olay kategorisinde incelendiği gibi, İranlıların öldürülmesinin haber oluş biçimi ideolojik bir yapıyı temsil etmektedir.

Bir başka sonuç ise, cinayetler işlendikten sonra polisin görevini yapıyor gibi sunularak saldırı olaylarına el koymasındır. "Polis, meşru, aynı zamanda hukuk ve düzeni sağlayan güç olarak, kanun dışı olaylara hemen el koyar" teması işlenmektedir. Oysa, cinayetten hemen sonra basına maktülle ilgili biyografik bilgi veren polisin, Milli İstihbarat Teşkilatı'nın ve siyasi polisin 11 yıl boyunca süregelen cinayetler zincirinde, bu insanların öldürülebileceği olasılığını göz önüne alması gerekmez miydi; ya da almak durumunda değil miydi; ya da, olayların faillerini ya kalması gerekmez miydi?

...MİT ve siyasi polisin el koyduğu olayın çok yanlı soruşturulduğu belirtildi (Milliyet, 24 Aralık 1985).

Cinayetin işlenmesinden hemen sonra, çevreyi kordon altına alan ekipler operasyonları sürdürüyorlar (Tercüman, 25 Ekim 1986).

...Olaydan sonra çevrede arama yapan polis... (Günaydın, 15 Mart 1990).

Ardalan ve Bağlam Bilgisi

Haberlerde ardalın bilgisi yeterli olarak verilmemiştir. Polis otoritelerinin durum tanımlarına bağımlı kalmak ardalın ve

10

Burada bir noktaya dikkat çekmekte yarar bulunmaktadır. Eleştirel medya çalışmalarıyla liberal demokrasi anlayışı örtüşmeyebilir. UDK'nin demokrasi anlayışı verilirken amaç, söz konusu demokrasi anlayışının gerekli ya da gereksiz olduğunun vurgulanması değildir. Amaç, saldırıya uğrayanların monarşiyle yönetilen İran'ın Lideri Şah'ın adamları olarak sunulmalarının yanlış olduğunun altını çizilmesidir.

bağlam bilgilerinin eksik kalmasına ya da hiç olmamasına neden olmaktadır. Ardaan ve bağlam bilgisi okuyucunun olaylar hakkında kendi görüş açısını geliştirmesi ve belirlemesini sağlayacaktır. Karşıt örgüt olarak gösterilen grubun dünyaya bakışı bilince okuyucu, olaylara daha farklı bakabilecektir (National Council of Resistance of Iran.htm, 1996: 1-4).

Ülkelerinden kaçtıkları bildirilen ve siyasal şiddete uğrayan İranlılar'ın dünya görüşleri ve İran'a getirmeye çalıştıkları düzen göz önüne alındığında bir ajan grubu oldukları yönündeki sunumların doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu İranlılar'ın üyesi oldukları Ulusal Direniş Konseyi (UDK), çoğulcu demokrasiyi amaçlamaktadır. Çok partili sisteme inanan UDK, demokrasiyi, ülkenin gelişmesi ve yenilenmesi için tek çare olarak görmektedir. Ayrıca, insan haklarına değer vermektedir. UDK, din ile devlet işlerinin ayrılmasını isterken, hiç kimseye ayrıcalık tanımamaktadır. Etnik azınlıkların haklarını tanıyan UDK, kadın-erkek eşitliğini savunmakta, ekonomik, politik, sosyal, kültürel, giyinme, eğitim vs. konularda eşit hak garanti etmektedir. Serbest pazar ekonomisini benimseyen¹⁰ UDK'nin dış politikası da barış üzerine kuruludur.

UDK, Şah dönemine dönüşü isteyen bir örgüt değildir. SAVAK ise, Şah döneminde HMÖ üyelerini de öldüren Şah'ın gizli örgütüdür. Humeyni döneminde yerini SAVAMA almıştır. Haberlerde, ölenlerin, rejim karşıtı ve rejimi yıkmaya çalışan insanlar olarak gösterilmesine karşın bu süreçte neler yaptıkları ortaya net olarak konulmadığı gibi, Şah yanlısı olarak gösterilerek İran muhalefet hareketi içindeki ayrımlar görmezden gelinmiştir. Bu noktada şu sorular önem taşımaktadır: Polis neden öldürülenlerin rejim karşıtı hareket içinde olduklarını biliyor da önceden bunun için önlem alıp, kendi devletinin topraklarında başka ülkeye yönelik eylemlere izin vermeme yöntemini tercih etmiyor? Ayrıca İranlı muhaliflerin öldürülmelerine kendi devletinin topraklarında neden izin veriyor? Dolayısıyla, olaylar haberlerde bağlamlarına oturtularak sunulmamıştır. Önceki olay bilgisi olarak gazete haberlerinde yer alan örneklerin bazıları da şu şekildedir:

SAVAK ajanı olduğu sanılan Şah Rıza Pehlevi yanlısı Binbaşı Behruz Şahverdi, 1983 yılında İran'dan kaçarak Türkiye'ye sığınmıştı... Sahte İran pasaportuyla dolaştığı belirlenen İranlı binbaşı, zaman zaman evinde geç saatlere kadar süren ve 8-9 kişinin katıldığı toplantılarla çevrede dikkati çekiyordu. İran'da Şah'ın yıkılışından sonra kurulan karşı gizli istihbarat örgütünün kara listesinde yer alan... (Milliyet, 21 Ağustos 1985).

Şah yanlısı Binbaşı Behruz Şahverdi'den sonra dün gece de İran'dan kaçan Albay Hadi Aziz Hamari ...öldürüldü...İrândan 2 yıl önce kaçtığı sanılan Albay Hadi Aziz Hamari bundan 1.5 yıl önce Bakırköy Yenimahalle ...1.Blokta "ithalatçı" olduğunu belirterek yeğeni Sait Aziz adına bir daire kiraladı... Şahpur Bahtiyar yanlısı Hamari'nin İran'daki yeni yönetime karşı Türkiye'de örgütlenme faaliyetlerini sürdürdüğü iddia edildi (Milliyet, 24 Aralık 1985).

Önceki olay bilgisi olarak sunulan bilgiler ideolojiktir. Öldürülenler ülkesinden kaçan, bir anlamda ülkesindeki mevcut yönetime karşı olmaları dolayısıyla ülkesine ihanet eden, ülkesi aleyhine çalışan, sahte pasaport kullanmak gibi kanuni olmayan davranışlarda bulunan vs. insanlar olarak sunulmaktadırlar. Öldürülenlerin haberlerde yer alışı, ülkelerinden ayrılmalarından ölümlerine kadar olan zamanda kanunsuz iş yaptıkları ve gizli örgüt üyesi oldukları şeklindedir. Doğal olarak böyle bir sunum da yine güvenlik güçlerine dayanmaktadır.

Haber Kaynakları

Gazeteler iki tür kaynağa atıfta bulunmaktadır. Bunlar, "anonim ve anonim olmayan kaynaklardır." Anonim olmayan kaynaklar, "Bakırköy Cumhuriyet Savcısı, İranlı Avukat Yusuf Milane vs." gibidir. Anonim kaynaklar ise, "yetkililer, komşular, görgü tanıkları vs." gibi olanlardır. Kaynakların büyük çoğunluğunu polis ve yargı organları oluşturmaktadır. Haber kaynaklarıyla ilgili bazı örnekler şöyle sıralanabilir:

Yetkililer (Günaydın, 21 Ağustos 1985).

İstanbul Polisi, polis, cinayet masası ve siyasi polis, iyi haber alan kaynaklar (Günaydın, 25 Aralık 1985).

11

Hall ve arkadaşlarına göre, medya hiçbir şekilde haber değeri taşıyan olayların "birincil tanımlayıcısı" değildir. Güç/iktidar sahibi kişi ve kurumlar ile yapılanmış ilişkileri medyaya, akredite kaynaklara ulaşarak kavramları yeniden üretmesinde kritik ancak "ikincil bir rol" yükler. Bu bakış açısından, haber üretme anında medya, birincil tanımlayıcıların bir alt destekçisi konumundadır (1978: 343). Dolayısıyla yazarlar akredite kaynakları, "birincil tanımlayıcı", medyayı da "ikincil tanımlayıcı" olarak anmaktadırlar.

Polis, polis yetkilileri, öldürülenin 14 yaşındaki yeğeni, yetkililer, görgü tanıkları, Bakırköy Cumhuriyet Savcı Yardımcısı, İranlı Avukat Yusuf Milane (Hürriyet, 25 Ekim 1986).

Polis, Benhan Fadil, Türk İstihbarat Yetkilileri (Milliyet, 30 Temmuz 1987.)

İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir (Türkiye, 06 Haziran 1992).

Haberini sadece 13 kelimedenden oluşturan Zaman dışında tüm gazetelerde en çok kullanılan kaynak güvenlik görevlileridir. Diğer bir kaç kaynağa daha başvurulsa da ağırlık bu yöndedir. Ancak, çok az olmakla birlikte, hastane yetkililerine ve görgü tanıklarına gönderme yapan cümleler de bulunmaktadır. Söz konusu durum, Hall vd.'nin (1978) belirttiği gibi basının akredite kaynaklara bağımlı olduğunu göstermektedir. Güvenlik ve yargı organı temsilcileri, adliye ve polis muhabirlerinin öncelikli haber kaynağıdır ve onların durum tanımlarını haberlerde yansıtmaktadırlar. Anılan temsilciler de hukuk ve düzenin koruyucularıdır ve bu misyonları böylece devam ettirmektedir. Burada basının, birincil tanımlayıcı olan akredite kaynakların söylemini ikincil tanımlayıcı olarak yaydığı sonucu çıkmaktadır¹¹.

Sentaktik Çözümleme

Trew, farklı İngiliz gazeteleri arasında, "eylem" in sentaktik yapılar da kurnazca yapılan değişikliklerle nasıl işlendiğini araştırmıştır. Araştırmada, polisin eylemleri pasif cümle yapısıyla verilmiştir. Gazetelerin sahip olduğu ideolojiler açığa vurulurken, gazeteler polis tarafından uygulanan şiddeti böylelikle haklı çıkarmıştır (Aktaran Fang, 1994: 465). Benzer şekilde, Fowler'ın ve van Dijk'in yaptığı araştırmalarda da, polis tarafından yapılan eylemleri belirten cümleler pasif cümle yapısıyla verilmiştir (van Dijk, 1988a: 81). Türk güvenlik birimlerinin yaptığı eylemlerin hemen hemen tümü aktif cümlelerle verilmiştir. Bu durum, van Dijk'in söylediğiyle çelişiyor görünse de, aslında çelişmemektedir. van Dijk'in (1991: 116) verdiği örnekte tepkiye açık bir olayda güvenlik birimlerinin eylemleri pasif cümlelerle verilmiştir. Oysa bu çalışmada, güvenlik güçlerinin katilleri bul-

masının olumsuz bir yanı yoktur. Aksine, bu yönde pek de başarılı olamayan güvenlik güçlerinin aktif cümlelerle verilen eylemleri onların başarısızlığını örtmektedir. Aşağıdaki örneklerde görülebileceği gibi, güvenlik güçleri hep soruşturuyor, araştırıyor ama sonuç alamıyor. Yani haberlerde güvenlik güçleri düzeni sağlayan güçler olarak olaya el koymuş konumdadırlar. Yapmak durumunda oldukları görevlerini yapıyor görünmektedirler. Güvenlik güçlerinin haberlerde bu şekilde sunulmalarının nedeni, basının haber kaynağı olarak onlara bağımlı olması ve onların durum tanımlarını yansıtmadır.

Emniyet yetkilileri... belirttik... bulundular. Yetkililer... doğrular... (Tercüman, 15 Mart 1990). ...Polis... tespit ettiler... güvenlik görevlileri... tuttular... uzman ekip... imha ettiler... bir emniyet üst düzey görevlisi... belirttik... şeklinde konuştu (Milliyet, 06 Haziran 1992).

Dış Terör Bürosu yetkilileri... belirttik... bildirdiler (Cumhuriyet, 29 Ağustos 1993).

Kelime Seçimleri

Ajan, Casus (Milliyet, 21 Ağustos 1985).

Rejim muhalifi, Rejim aleyhtarı (Tercüman, 24 Aralık 1985).

İranlı İntikam Timi, Şah yanlısı Binbaşı, SAVAMA ajanı (Hürriyet, 25 Ekim 1986).

Şahçılar, Humeyniciler (Günaydın, 25 Ekim 1986).

Çember sakallı 5 SAVAMA ajanı, Devrim muhalifleri (Hürriyet, 29 Aralık 1992).

Haberlerde muhabirin ve/veya çalıştığı gazetenin dünya görüşünü yansıtan ve okuyucu nazarında bir anlam çerçevesi oluşturacak bir çok kelime kullanılmıştır. Öldürülenlerin ajan, casus olarak gösterilmesi bir ideolojik tavidir. Oysa öldürülenlerin ajan veya casus olarak yaptıkları birşey olmamış ve/veya sunulmamıştır. Şahçılar/Humeyniciler şeklinde ayrılmaları bir defa doğru olmadığı gibi, bu şekilde anılmaları suretiyle de iki grubun mücadelesi fikri verilmeye çalışılmaktadır. Benzer yorumların kullanılan diğer kelimelerle ilgili olarak yapılması mümkündür.

Haberlerin Retoriği

Söylemin retoriği, birşeyleri nasıl söylediğimizi içermektedir. Haberde retoriksel yapıları kullanmak, iletişimin etkileri için niyetler ve amaçlara bağlıdır. İkna etmek, haber söylemi için çok özel bir amaç ve işleve sahiptir. İdeolojik açıdan haber, toplumdaki elit grupların egemen düşüncelerini ve inançlarını sunmaktadır (van Dijk, 1988a: 83).

1. *Levent, Lale Sokak üzerindeki 20 numaralı ev, 20.00 sıralarında... Mansouri (36)... Fadıl da (24)... (Cumhuriyet, 30 Temmuz 1987).*

...10 yıl önce... 45 yaşındaki... 5 SAVAMA ajanı 20.00 sıralarında... 1983... 35 yaşındaki... (Hürriyet, 29 Aralık 1992).

... 5 kişi... 11 yıl... 3 yıl... 3 yıl... 4 çocuğumuzla... (Türkiye, 29 Ocak 1993).

Haberde kullanılan sayısal veriler haberin inanırılığını sağlamaktadır. Bu örneklerde de görüldüğü gibi, kullanılan sayısal veriler haberin inanırılığını kurmuştur. Haberin ikna edici olması sadece sayısal verilerle değil ama, aynı zamanda yapılan alıntılarla da sağlanmaktadır. Bu anlamda, haberlerde bir çok alıntının yapıldığı da görülmektedir.

Görgü tanıklarının ifadelerine göre... kalabalıklaştı ... kaldı... geldi... başladı... ortaya çıktı... seslendiler... ateş ettiler... yere yığıldı... boşa gitti... çantayı kaptı... doğru kaçtı (Hürriyet, 25 Ekim 1986 - Dolaylı).

Farvin Farian ve arkadaşı Muhammed Rıza Musavi ile birlikte Atatürk Havalimanı'na giden Muhammed Rıza Agval'in otomobilinin dün saat 16.00 sıralarında Çobançeşme Kavşağı'nda bir başka araç tarafından yolu kesildi. Kimliği belirlenemeyen iki saldırgan, Agval'ı otomobilinden indirerek kurşun yağmuruna tuttular. Kurşun yaraları sonucu kanlar içinde kalan 32 yaşındaki Muhammed Rıza Agval arkadaşları tarafından Yeşilköy İnternational Hospital Hastanesi'ne kaldırıldı (Tercüman, 15 Mart 1990 -Örtük).

Sonuç ve Değerlendirme

Türk Basını, Türkiye'de yaşayan İranlı Muhalifler'in uğradıkları siyasal şiddet olaylarının haberlerini belli bir formatla

sunmuştur. Üst ve alt başlık, başlık, haber girişi ve fotoğraflardan oluşan makro yapıyı kullanarak sunumlarını belli bir çerçevede yapmışlardır. Olaylara bu çerçeve aracılığıyla bakılmaktadır. Yorumu dayanan sansasyonel başlıklara bağlı olarak haber girişlerinde detaylı bilgi verilmektedir. Bütün bunlar okuyucuya durum tanımı sunmaktadır.

Çalışmada, basının birincil tanımlayıcı olan akredite kaynakların durum tanımlarını haberlerde kullanarak ikincil tanımlayıcı konumunda olduğu sonucu çıkmıştır. Haberlerde çoğunlukla polise dayalı bilgiler yer almaktadır. Habere konu olan olaylar, İran'ın bir iç meselesi ve İran kökenli iki gizli örgütün mücadelesi şeklinde sunulmuştur. Bunun en önemli nedenlerinden biri, doğrudan güvenlik (polis) ve yargı organı temsilcilerine dayalı haber yapılmasıdır. Böylece polis görevini yapıyor olarak sunulmuştur. Polisin yaptığı durum tanımları da, Türkiye'nin dış politikasına paraleldir ve ondan etkilenmektedir. Sen-taktik yapı sonuçları da bu yöndedir.

Haberlerde bağlam bilgisi yok denecek kadar azdır. Haberler böylece tipleştirilmiştir ve neredeyse yalnızca olay anını içermektedir. Görgü tanıklarının ifadeleri ve polise dayalı bilgilerden farklı olarak olayların derinlemesine incelemesini haberlerde bulmak mümkün değildir. Haberlerde olayların İran kökenli iki gizli örgütün mücadelesi şeklinde sunulmasının bir başka nedeni de budur. Şiddete uğrayanların eylemlerine yönelik herhangi bir bilgi sunulmamaktadır. Bağlam bilgisi olarak sunulabilecek, söz konusu kişilerin üyesi oldukları Ulusal Direniş Konseyi'nin (UDK) laik ve demokratik bir düzen istediğini belirten bilgiler konseyin internet kayıtlarında yer almaktadır. Böyle bir sunum yapılmış olsa, okuyucu da olaylara kendi bakış açısından bakabilecektir.

Çalışmada ulaşılan bazı kelime ve kavramların, benzer çalışmaların bazılarında ulaşılanlara benzememesi haber olaylarının farklılığından kaynaklanmaktadır. "Ayak takımı" olarak sunulan insanlarla, "rejim yanlısı radikaller" ya da "rejim muhalifleri" arasındaki fark tümüyle haber olayları arasındaki farkla

12

Bennett ve Edelman'a göre, haberlerde anlatsal kapanma söz konusu olmaktadır. Zira, gazeteciler seçilmiş malzemeye geleneksel bir kurguyu inşa etmektedirler. Böylece olası diğer kurguları dışlamaktadırlar. Muhabirlerin dile getirdiği ya da kaleme aldığı bu kurgular, okuyucu tarafından tamamlanır. Dolayısıyla, aynı malzemenin benzer inançlar ve düşünceler geliştirilir. Anlatsal kapanma, mevcut inançların desteklenmesi için forum olmaktadır. (Bennett ve Edelman, 1985: 166-69).

13

"Açık metin" kavramı Eco'ya göre, kapanmaya direnir. Metinler alternatif anlamlara kapanmaz. Kolayca başka anlamlara çekilebilir ve asla tek bir anlama gelmez. Açık metin, egemen ideoloji ya da yazarı direktse de "kapalı metin" olamaz (Aktaran Fiske, 1987: 94). Dolayısıyla, Eco'nun belirttiği açık-kapalı metin türlerinden, haber kapalı metin türüne girmektedir derken anlatılmak istenen, haberin farklı anlamlara açık olmamasıdır. Yani haber, egemen söylemin direktmesi ile kapanmaktadır. Zira, haber seçilmiş kaynakların görüşleriyle oluşmaktadır. Söz konusu kaynaklar da, güç/iktidar sahibi kurumların görüşleriyle ya paralel görüşler bildirmektedirler ya da onların görüşlerini yansıtmaktadırlar.

açıklanabilir. Bu örneklerden çıkan sonuç da, olayların İran'ın kendi iç meselesi olduğu yönündedir.

İncelemede çıkan önemli bir sonuç da, İslamcı basın olarak isimlendirilen gruba giren gazetelerde, Zaman'da çok kısa verilen bir haber dışında örnek haberlerin yer almamasıdır. Bu durum, anılan gazetelerin İran yönetimine hoşgörülü davranmasına bağlanabilir. Burada şöyle bir yorum yapılabilir: "İslamcı basın, İranlı muhaliflere yönelik siyasal şiddet haberlerini görmezden gelmiş ve rejime karşı çıkanların varlığını gizlemiştir." Zira örnekleme dahil olan haberlerden kaç tanesi için "gazetecilik pratikleri içinde haber değeri atfedilmemiştir?" diye sormak mümkündür. Kaldı ki cinayet ve/veya saldırı haberi olarak gazetelerde yer alan haberler, haber seçiminde başvuru haber değerliliği açısından gerekli özellikleri taşımaktadırlar.

Çözümlemede, haberlerde bir anlatsal kapanma¹² olduğu, haberlerin tipleştirildiği, egemen söylemle kapandığı, kapalı metin¹³ oldukları sonucu çıkmıştır. Bir başka anlatımla, haberler çözümleme itibariyle egemen söylemi yeniden üretir durumdadırlar. Althusser'in (1991: 35) belirttiği haliyle basın, devletin ideolojik aygıtı olarak devletin baskı aygıtlarına bağımlı kalmakta; daha uygun ifadeyle Hall vd.'nin (1978: 340-343) belirttiği gibi birincil tanımlayıcı olan akredite kaynakların söylemini yayan ikincil tanımlayıcı durumuna düşmektedir. Çalışmanın sonuçları, incelenen gazetelerde nesnel bir haber söylemi üretilmediğini ortaya koymuştur.

Liberal-çoğulcu yaklaşımda, medyaya, kamuoyu yaratma dolayısıyla yasama, yürütme ve yargıdan sonra 4. güç olma işlevi atfedilmektedir. Medya profesyonelleri de, toplumsal gerçekliği anlama ve aktarırken de objektif davranma kapasitesine sahip özerk ve mantıklı bireyler olarak görülmektedir. Ancak, inceleme sonucunda, bu kabulleri destekleyecek bulgulara rastlanılmamıştır. Aksine haberler, haber algılamasını tarihsel, kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamı içinde tanımlanan kendine özgü temel özelliklere sahip bir anlatı olarak gören eleştirel yaklaşım içine yerleşmektedir.

Kaynakça

- Althusser, Louis (1991). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev., Yusuf Alp ve Mahmut Özişik. İstanbul: İletişim.
- Ateş, Toktamış (1996). "Refah ve Dış Politika." *Cumhuriyet*, 13 Ağustos: 3.
- Bennett, W.L. ve Edelman, M (1985). "Toward a New Political Narrative." *Journal of Communication* 35(3): 156-171.
- Bölüğüray, Nevzat (1994). *Doruktaki İrtica*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bryant, Jennings ve Zilmann, Dolf (1986). *Perspectives on Media Effects*. London: Lawrence Earlbaum Associates Publishers.
- Curran, James, vd. (1993). "İletişim Araçları Üzerine Çalışma: Kuramsal Yaklaşımlar." *İLEF Yıllık*: Çev. Meral Özbek: 228-253.
- Curran, James (1999). "Kitle İletişimi Araştırmasında Yeni Revizyonizm: Bir Yeniden Değerlendirme Çabası." *Medya İktidar İdeoloji*. (Çev. ve Der.) Mehmet Küçük. Ankara: Ark: 397-435.
- Çetinsaya, Gökhan (1999). "Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkileri: 1926-1938." *Avrasya Dosyası*. 5(3): 148-175.
- Demirtepe, M. Turgut (1999). "Tahran'da Değişim Sürecinde İktidar Mücadelesi." *Avrasya Dosyası*. 5(3): 8-34.
- Entessar, Nader (1994). "The Kurdish Factor in Turkish-Iranian Relation." *Turkish Studies Association Bulletin*. 18(1): 46-48.
- Ergüvenç, Şadi (1995). "Turkish Security and the Middle East." *Dış Politika*. 19(3-4): 1-10.
- Fairclough, Norman (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fang, Yew-Jin (1994). "Riots and Demonstrations in the Chinese Press: A Case Study of Language and Ideology." *Discourse and Society*. 5(4): 463-481.
- Fejes, Fred (1999). "Eleştirel Kitle İletişim Araştırması ve Medya Etkileri: Yok Olan İzleyici Sorunu." *Medya İktidar İdeoloji*. (Çev. ve Der.) Mehmet Küçük. Ankara: Ark: 309-29.
- Fiske, John (1987). *Television Culture*. London: Routledge.
- Fowler, Roger (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.
- Fuller, Graham (1995). "Orta Asya'da İki Rakip: İran ve Türkiye." *Strateji*. (95)1: 173-188.
- Günday, Metin (1990). *İdare Hukuku Dersleri-1*. Ankara.
- Güneş, Sadık (1996). *Medya ve Kültür*. Ankara: Vadi.
- Hackett, A. Robert (1985). "Decline of a Paradigm? Bias and Objectivity in News Media Studies." *Mass Communication Review Yearbook* 5: 251-274.
- Hall, Stuart, vd. (1978). *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*. GB: Methuen.
- Hall, Stuart (1997a). "Eleştirel İletişim Kuramları." *İletişim Kuramları Okuma Parçaları*. (Çev. ve Der.) Erol Mutlu. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi: 149-51.
- Hall, Stuart (1997b). "İdeoloji ve Medya Kuramı." *Medya Kültür Siyaset*. Çev. Ahmet Gürata. Süleyman İrvan (Der.) Ankara: Ark: 169-209.
- Hall, Stuart (1999). "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü." *Medya İktidar İdeoloji*. (Çev. ve Der.) Mehmet Küçük içinde. Ankara: Ark: 77-126.

- Hardt, Hanno (1999). "Eleştirel'in Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişim Araştırması." *Medya İktidar İdeoloji*. (Çev. ve Der.) Mehmet Küçük içinde. Ankara: Ark: 15-75.
- İnal, Ayşe (1992). *An Analysis of Turkish Daily Press: Event Selection, Text Construction and News Production*. Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- İnal, Ayşe (1993). "Haber Üretim Sürecine İki Farklı Yaklaşım." *İLEF Yıllık*: 155-177.
- İnal, Ayşe (1995a). "Yazılı Basın Haberlerinde Yapısal Yanlılık Sorunu." *Toplum ve Bilim*: 111-134.
- İnal, Ayşe (1995b). "Bir İzleyici Gözüyle Siyaset Meydanı." *Birikim*. (68-69): 65-75.
- İnal, Ayşe (1996). *Haberi Okumak*. İstanbul: Temuçin.
- İnal, Ayşe (1997a). "Haber Metinlerine Eleştirel Bir Bakış: Temel Sorunlar ve Örnek Çalışmalar." *İLEF Yıllık*: 1994-1995: 135-163.
- İnal, Ayşe (1997b). "Haber ve Haber Üretim Süreçleri: Yerel Medya İçin Alternatif Arayışları." *Bağımsız İletişim Ağı Yerel Medya Eğitim Projesi Seminer Notları*. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi 11-12 Ekim 1997: 1-12.
- Kocaoğlu, Mehmet (1995). "Kürtçülüğün Siyasi Bir Sorun Haline Dönüştürülmesinde ve Kürtçülük Faaliyetlerinde İran Faktörü." *Avrasya Dosyası*. 2(1): 86-110.
- Lang, Kurt (1997). "İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi." (Çev. ve Der.) Erol Mutlu. *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi. Ankara: 12-18.
- Lowery, A. Sheron ve DeFleur, L. Melvin (1995). *Milestones in Mass Communication Research*. New York: Longman.
- Manisalı, Erol (1996). "Bölgedeki En Yalnız Ülke: Türkiye." *Radikal* 8 Kasım: 9.
- Mc Quail, Dennis ve Windahl, Swin (1994). *İletişim Modelleri*, Çev. Banu Dağtaş ve Uğur Demiray. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı.
- Mughisuddin, A. Oya (1995). "Humeyni'den Sonra İran'ın Dış Politikasındaki Eğilimler." *Avrasya Dosyası*. 2(1): 158-173.
- National Council of Resistance of Iran (1996). *Internet*, www.iran-e-azad.org/english/ncri.htm.
- Olson, Robert (1996). "1991'deki Körfez Savaşı'ndan 1995'deki Sınır Ötesi Operasyona Kadar Olan Dönemde, Kürt Sorunu ve Türk Dış Politikası." *Avrasya Dosyası*. 3(2): 199-222.
- Özcan, N. Ali (1999). "İran'ın Türkiye Politikasında Ucuz Ama Etkili Bir Manivela: PKK" *Avrasya Dosyası*. 5(3): 325-342.
- Özer, Ömer (1999). "Haber Söylemi: Türk-Yunan İlişkilerine Yönelik Haberlerin Türk Basınında Sunumu." *İletişim*. (99): 1: 121-155.
- Pipes, Daniel (1999). "Ortadoğu'da İki Takım." *Avrasya Dosyası*. 5(3): 244-249.
- Severin, J. Werner ve Tankard, W. James (1994). *İletişim Kuramları*, Çev. Ali Atif Bir ve Serdar Sever. Eskişehir: Kibele Sanat Merkezi.
- Shoemaker, Pamela ve Reese, Stephen (1997). "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerine Etkisi." *Medya Kültür Siyaset*. (Çev. ve Der.) Süleyman İrvan içinde. Ankara: Ark: 99-136.
- Tülümen, Turgut (1995). "Bir İhtilali Yaşamak." *Strateji*. (95)1: 87-106.
- Van Dijk, Teun (1983). "Discourse Analysis: Its Development and Application to the Structure of News." *Journal of Communication*. 33(2): 20-43.
- Van Dijk, Teun (1988a). *News as Discourse*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publication.
- Van Dijk, Teun (1988b). *News Analysis*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publication.
- Van Dijk, Teun (1991). "The Interdisciplinary Study of News as Discourse." *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research*. (Der.) K.B. Jensen ve N.W. Jankowski içinde. London: Routledge.
- Van Dijk, Teun (1993). "Principles of Critical Discourse Analysis." *Discourse and Society*. 4(2): 249-283.
- Yalçın, Kemal (1995). "Türkiye'nin Güvenliği Sorunu, Terörizm ve İran." *Avrasya Dosyası*. 2(2): 137-154.